

LITERATURA EN ESPERANTO

UNIVERSALISME I PARTICULARISME

Abel Montagut*

Quins objectius i interessos hi ha a la base de la gestació i l'arrelament de la llengua internacional esperanto, donada a conèixer el 1887? L'esperanto va sorgir en un context social i personal ben definit: a la ciutat de Białystok (aleshores dins l'imperi rus, actualment dins Polònia), a finals del segle XIX, al si d'una família jueva de parla russa, en què el pare era prorus i probablement agnòstic mentre que la mare era una persona religiosa.

El manual de la nova llengua va ser publicat quan Zamenhof tenia 27 anys i exercia com a metge oftalmòleg a Varsòvia. Havia estat treballant seriosament en el projecte almenys des dels 14 anys i havia començat a rumiar-hi abans dels deu.

Tal com posa de manifest Umberto Eco al seu llibre *La ricerca della lingua perfetta nella cultura europea* (1993), l'interès per trobar una llengua universal, comuna o filosòfica, segons els casos, és molt anterior al 1887, any de publicació del primer opuscle de l'esperanto per part del doctor Zamenhof. Hi coincideixen personalitats com Ramon Llull, Komenský (Comenius), Francis Lodwick, George Dalgarno, John Wilkins, Leibniz..., als quals podem

afegir, pel que fa a l'expressió d'una voluntat explícita en el mateix sentit dins l'àmbit català i ja al segle XIX, Bonaventura Carles Aribau, Sinibald de Mas i Pere Mata.

Fins a quin punt hi influïa, en aquestes temptatives i recerques, l'interès per una humanitat unida, per la pau, per la concòrdia entre els pobles?

En el cas del doctor Zamenhof el mòbil fonamental no era la recerca lingüística o l'especulació filosòfica, sinó que hi predominava clarament la motivació humanista o filantròpica. Aquest és un dels components bàsics, igual o fins i tot més important que el component lingüístic, per explicar la posterior difusió i arrelament de la llengua.

De fet, el col·lectiu social que ha donat suport al llarg del temps, des de l'últim terç del segle XIX, de forma més decidida, pragmàtica i constant a la difusió d'una llengua neutral comuna, compartida per tots els pobles, té el seu impuls nuclear en l'ideal, probablement utòpic, d'una pau duradora per a tota la humanitat, un ideal de justícia, igualtat i respecte que es fonamenta o es concreta visiblement també en el camp lingüístic.

Com es fa compatible aquest interès universal, en el sentit del conjunt de la humanitat, amb l'interès positiu per la pròpia llengua i nació i per la diversitat lingüística en general?

* Abel Montagut és llicenciat en Filologia Catalana. És autor de diferents llibres en català i en esperanto, així com de la traducció dels *Cants d'Amor*. 60 poemes d'Ausiàs March a l'esperanto.

RESUM

L'article presenta de forma sintètica la història centenària de la literatura en esperanto des de dues perspectives: d'una banda, el desenvolupament i l'enriquiment de la llengua literària i, de l'altra, com s'hi fa compatible per part dels autors l'interès pel conjunt de la humanitat amb l'interès positiu per la pròpia llengua i nació. S'hi analitza cronològicament l'evolució de la producció literària des dels inicis fins al nostres dies amb referències als fets històrics, canvis ideològics o la seva expressió en d'altres manifestacions culturals en esperanto. El conjunt evidencia una literatura viva, canviant, diversa i oberta a un gran nombre d'influències nacionals: alhora universal i particular.

RESUMO

La artikolo sinteze prezentas la pli ol jarcentan historion de la Esperanto-literaturo el du vidpunktoj: unuflanke, la disvolviĝo kaj pliriĉiĝo de la literatura lingvo kaj, aliflanke, la maniero, kiel interakordiĝas ĉe la aŭtoroj la intereso pri la tuta homaro kun la pozitiva intereso pri la propraj lingvo kaj nacio. La aŭtoro kronologie analizas la evoluon de la literatura produktado ekde la komenco ĝis la nuntempo kun referencoj al historiaj okazaĵoj, ideologiaj ŝanĝiĝoj aŭ ilia esprimado en aliaj kulturaj manifestiĝoj en Esperanto. La tuto evidentiĝas literaturon vivan, renoviĝantan, diversan kaj malfermitan al grandnombraj naciaj influoj: samtempe universala kaj partikulara.

El doctor Zamenhof no és el primer a donar relleu a aquest vessant humanista (també el trobem, per exemple, en Martin Schleyer, autor del volapük, llengua construïda donada a conèixer el 1879), però la manera com l'enfoca és prou singular.

Com es fa compatible aquest interès universal, en el sentit del conjunt de la humanitat, amb l'interès positiu per la pròpia llengua i nació i per la diversitat lingüística en general?

En el terreny específic de la literatura en esperanto, objecte del present estudi, el vessant que podem anomenar particularisme es manifesta, en alguns casos, mitjançant la creació original en la pròpia llengua nacional de forma paral·lela a la creació en esperanto, però s'expressa de forma notòria per mitjà de les traduccions que escullen els autors i les motivacions que els acompanyen. En aquest sentit, cal tenir en compte que dins la literatura en la llengua internacional esperanto tradicionalment es considera tan important la traducció com la creació original.

Antonio Valén escriu al seu llibre *El esperanto: lengua y cultura* (2004: 81):

Es calcula en deu mil, pel cap baix, el nombre d'obres traduïdes (Janton, 1976: 103) a partir de més de quaranta llengües (Boulton, 1984: 13). Això es deu probablement al fet que gairebé tots els parlants són més o menys internacionalistes, cosa que pot constituir un fort motiu ideològic per a la traducció. L'internacionalisme es barreja amb un nacionalisme positiu: el desig de mostrar a la gent d'altres cultures la bellesa de les obres mestres produïdes per la cultura pròpia. Traduir des de la nostra llengua una obra de la qual ens sentim orgullosos suposa augmentar la glòria de la nostra literatura, al mateix temps que fem un esplèndid regal a persones d'altres països (Boulton, 1984: 49).

PERÍODES I ESCOLES DE LA LITERATURA EN ESPERANTO

A efectes pràctics, per tal de presentar un panorama abastable per part del lector no iniciat en la matèria, es pot dividir la literatura en esperanto en quatre períodes històrics, seguint criteris externs: les dues guerres mundials i la caiguda del mur de

Berlín, amb la subsegüent desintegració de la Unió Soviètica.

Així, obtenim els períodes següents:

1. Fins al final de la 1a Guerra Mundial: 1887–1919
2. Fins al final de la 2a Guerra Mundial: 1919–1945
3. Fins a la caiguda del mur de Berlín: 1945–1989
4. Des de la caiguda del mur de Berlín: 1989–(2013)

Cadascun d'aquests períodes es pot subdividir encara, d'acord amb els fets més rellevants de la història de la llengua o de la literatura en esperanto. Per exemple el primer congrés universal, celebrat a Boulogne-sur-Mer (França) el 1905, juntament amb la publicació de la *Fundamenta Krestomatio* ["Crestomatia fonamental"] el 1903, marquen un abans i un després dins del primer període, igual com l'aparició de les obres més innovadores o influents de l'hongarès Kálmán Kalocsay a la dècada dels anys trenta, dins del segon període; o la multiplicació espectacular de les novel·les a la dècada dels anys setanta després de molts anys de carència d'aquest tipus d'obres, dins del tercer període.

Les quatre divisions proposades no són, per suposat, compartiments estancs, i un escriptor o una escola situats en primer terme dins d'un període pot continuar publicant en el següent o següents amb igual o major relleu. Com en qualsevol altra literatura, les obres i els autors s'influencien entre ells, més enllà de les divisions temporals o geogràfiques.

Cal notar que en aquest article entenem la paraula "escola" en sentit ampli, com a conjunt d'escriptors a l'entorn d'una figura, d'una revista o fins i tot d'un punt geogràfic o país. Allò que uneix els membres de la mateixa escola pot ser algun element de referència en el món cultural de l'esperanto o també el substrat literari del qual parteixen, és a dir la literatura o literatures nacionals més pròximes.

Després d'una breu caracterització de cada període, presentem un panorama de les escoles i dels grups literaris per zones a fi de mostrar-ne la ubicació i l'abast geogràfic. Dedicarem una atenció especial

també a l'aportació de les escriptores en la literatura de cada període. Pel que fa a les traduccions, farem un cop d'ull sobretot a les antologies o obres similars, davant la impossibilitat d'oferir una informació més detallada. Tot i que, excepcionalment, esmentarem algunes obres especialment significatives.

I. Primer període. L'inici (1887–1919)

És l'etapa dels primers balbuceigs de la llengua i de la literatura. De fet, Lejzer Ludwik Zamenhof lligà el naixement de la llengua amb el de la literatura ja en el seu primer manual en rus, del 1887, dins del qual publicà dos poemes originals "Mia penso" ["El meu pensament"] i "Ho, mia kor!" ["Oh, cor meu!"], a més de la traducció d'un fragment de la Bíblia i d'un poema de Heine, titulat en esperanto "En songo" ["Somiant"].

Ell es considerava solament iniciador de la llengua, perquè la llengua és un fet social. Probablement amb aquests senzills poemes va fer la mateixa funció iniciadora en el terreny de la literatura.

Zamenhof és considerat un dels puntals i model encara vigent en esperanto, tot i que és un escriptor de segon rang pel que fa a la qualitat intrínseca de la seva producció original. Les seves obres més valorades són especialment traduccions, entre les quals destaquen tots els llibres de l'*Antic Testament* (seguint el cànon hebreu) a partir de l'original hebreu i arameu, segons els casos.

També podem destacar la seva obra *Proverbaro esperanta* ["(Compendi de) refranys en esperanto"], elaborada sobre el recull comparatiu en quatre llengües (rus, polonès, francès, alemany) aplegat pel seu pare, Mordehaj Zamenhof.

L'universalisme en l'obra literària de Zamenhof es fa palès en l'ampli ventall de les seves traduccions, que formaven part d'un projecte congruent amb els objectius de la nova llengua: a part de l'*Antic Testament*, traduï obres de Shakespeare (*Hamlet*), Dickens (*La batalla de la vida*), Molière (*Georges Dandin*), Goethe (*Ifigènia a Tàurida*), Schiller (*Els saltejadors*), Heine (*Llibre dels Cants. 1a sèrie*), Andersen (*Contes*), Orzeszkowa (*Marta*), Gogol (*L'inspector*) i Aleychem (*L'institut*), entre altres.

Dins de la seva producció original, cal destacar els discursos que pronuncià en els diferents congressos, peces senzilles però model·liques de l'art oratòria, i, d'altra banda, les poesies que expressen una sensibilitat d'un humanisme profund i transparent, amb molts recursos que podem qualificar en gran part de romàntics. Les seves poesies més famoses, a part de les esmentades, es titulen "La espero" ["L'esperança"], "La vojo" ["El camí"] i "Preĝo sub la verda standardo" ["Pregària sota la senyera verda"].

Seguint l'exemple de Zamenhof, molts militants entusiastes del primer període tradueixen abundantment per posar a prova, experimentar, flexibilitzar, enriquir la llengua i donar-li prestigi. D'aquesta manera s'assimilen les grans obres de la literatura susceptibles de constituir la base d'una tradició adequada per a una llengua efectivament internacional.

També es conreen la poesia i la prosa originals amb la idea de perfeccionar l'instrument i ennoblir-lo. Alguns escriptors cerquen una expressió genuïna i mostren un autèntic talent literari, però aquest talent no es concreta encara en obres d'un valor equiparable al de les obres àmpliament reconegudes de les llengües nacionals.

El primer període es pot subdividir en tres etapes: (a) del 1887 fins a les votacions sobre la forma definitiva de la llengua, realitzades el 1894; (b) del 1894 fins a l'aparició de la *Fundamenta Krestomatio* del 1903 i el primer Congrés Universal d'Esperanto celebrat el 1905; (c) del 1905 fins a la Primera Guerra Mundial i la mort de Zamenhof, l'any 1917.

Un autor representatiu pel que fa a la confluència entre particularisme i universalisme és el polonès Antoni Grabowski. Enginyer químic de professió, fou un poliglòt que dominava, activament o passivament, unes trenta llengües. A banda de la seva tasca de lexicògraf tant en polonès com en esperanto, Grabowski és autor de poesies originals de qualitat, que demostren les possibilitats de la nova llengua. Però la seva obra principal en esperanto és la traducció de *Pan Tadeusz* ["El senyor Tadeu"] de Mickiewicz, obra èpica cabdal de la literatura polonesa, que ell traduí amb gran fidelitat i gran creativitat expressiva.

Antoni Grabowski és autor també de l'obra *El Parnaso de popoloj* ["Del Parnàs dels pobles"] publicada el 1913, un poemari que recull 117 poesies: 6 d'originals seves i 110 traduccions de 30 llengües diferents, entre les quals hi ha el català, amb un fragment de *L'Atlàntida*, de Jacint Verdaguer, i el provençal, amb un frag-

ment de *La Miograna* de Teodor Aubanel. La part més extensa del poemari i la més aconseguida és sens dubte la part polonesa (que ocupa més de la meitat del volum), on trobem poesies d'Adam Mickiewicz, Słowacki i Wol-ski, entre altres, i també sis cançons populars tradicionals.

***

Presentem sumàriament a continuació un panorama de les escoles i grups d'autors per zones geogràfiques en aquest període:

—**Escola eslava.** És l'escola més propera, geogràficament i culturalment, a Lejzer Ludwik Zamenhof. Hi distingim dues generacions d'escriptors. De la primera generació destaquen: Antoni Grabowski, Vasilij Devjatnin, Leopold Blumenthal (pseud. "Leo Belmont"), Abram Kofman, Felix Zamenhof –germà de Lejzer Ludwik–; de la segona generació: Stanislaw Schulhof, Ivan Širjaev, Kazimierz Bein (pseud. "Kabe").

—**Escola nòrdica,** impulsada per l'edició de la revista *Lingvo Internacia* ["Llengua internacional"], que sortia a Suècia després de la prohibició a la Rússia tsarista de la revista *La Esperantisto* el 1895. *La Esperantisto* havia estat suspesa a causa de la publicació d'un assaig de Lev Tolstoi. Autors destacables de l'escola nòrdica: Valdemar Langlet, Paul Nylén.

—**Escola francesa,** lligada en primer lloc a Louis de Beaufront i posteriorment a les revistes *La Revuo* ["La revista"] (1906–1914), publicada per la prestigiosa editorial Hachette, i *Lingvo Internacia*, la qual s'havia traslladat a París el 1904. Més endavant, s'hi van formar dos grups força diferenciats estratègicament, un a l'entorn de Carlo Bourlet i *La Revuo*, i l'altre entorn de Théophile Cart i *Lingvo Internacia*. Alguns autors destacables d'aquesta escola són: el suís Edmond Privat i els francesos Henri Vallienne i Jeanne Flourens (pseud. "Roksano").

—**Autors de països germànics:** Marie Hankel, Clarence Bicknell, Edith A. Sinnotte, Heinrich August Luyken.

—**Autors hongaresos:** Paul de Lengyel, Géza Bárczi, Rezső Rajczy.

—**Autors asiàtics:** K. Ĉ. Ŝan (Xina), Ĉif Toŝio (Japó).

—**Altres autors:** el maltès Dun Karm Psajla; els espanyols Vicente Inglada Ors, Rafael Duyós; els catalans Alfons Sabadell, Frederic Pujulà i Vallès.

Frederic Pujulà i Vallès
segons Pablo Picasso

L'universalisme en l'obra literària de Zamenhof es fa palès en l'ampli ventall de les seves traduccions

Molts militants entusiastes del primer període tradueixen abundantment per posar a prova, experimentar, flexibilitzar, enriquir la llengua i donar-li prestigi

Les primeres dones escriptores que trobem en aquest període són: la francesa Jeanne Flourens, que feia servir el pseudònim de “Roksano” (1871–1928), autora de diverses obres de teatre i de contes, com també d’alguns articles sobre literatura i sobre la igualtat de drets, coincidint amb les campanyes pel sufragi femení; l’alemanya Marie Hankel (1844–1929), poeta, premiada amb la flor natural als primers Jocs Florals Internacionals en ocasió del 5è Congrés Universal d’Esperanto celebrat a Barcelona el 1909; i l’anglesa Edith A. Sinnotte (1870?–?), autora d’una novel·la primerenca titulada *La lilio* [“El liri”].

Pel que fa a les traduccions, a part de les obres ja esmentades com l’*Antic Testament* i *El Parnaso de Popoloj*, i centrant-nos en les antologies o reculls literaris, en destaquem alguns per mostrar-ne l’abast geogràfic: *Pola antologio* [“Antologia polonesa”] (1906, prosa), *Hungara poemaro* [“Poemari hongarès”] (dos volums, 1907–1908), *Hungaraj popolkantoj* [“Cançons populars hongareses”] (1908 i 1917), *Nord-germanaj rakontoj* [“Contes nord-alemanys”] (1913), *Germanaj popolkantoj* [“Cançons populars alemanyes”] (1912), *Prozo el danaj-norvegaj aŭtoroj* [“Prosa d’autors danesos i noruecs”] (1908), *Japanaj rakontoj* [“Contes japonesos”] (1910), *Orienta almanako* [“Almanac de l’Orient”] (1913, amb mostres traduïdes d’onze llengües: xinès, japonès, bengalí, sànscrit, àrab, txetxè...), *Kroataj poeziaĵoj* [“Poesies croates”] (1912), *Armena poezio* [“Poesia armènia”] (1913?), *Internacia krestomatia* [“Crestomatia internacional”] (1907, de set llengües), *Esperanta krestomatia* [“Crestomatia en esperanto”] (1915, de 42 llengües), etc.

A banda de les antologies, apareixen traduccions íntegres d’obres de Shakespeare, Tennyson, Wilde, Tolstoi, Korolenko, Puixkin, Goethe, Heine, E. T. A. Hoffmann, Molière, Balzac, Beaumarchais, Maistre, Mistral, Rusiñol, Adrià Gual, Fray Luis de León, Benavente, Blasco Ibáñez, Moratín...

Sense esmentar obres dels autors llistats anteriorment, alguns títols famosos traduïts són: *L’Eneida*, *Robinson Crusoe*, *Àl·cia al país de les meravelles*, *El Dr Jekyll i Mr Hyde*, *Gulliver a Lilliput*, *L’abadia de Westminster*, *Fabiola*, *El Faraó*, *La cançó de Roland*, *Eugènia Grandet*, *Els miserables* (primera part), a més d’alguns fragments del *Quixot* i altres.

II. Segon període. Fins al final de la 2a Guerra Mundial (1919–1945)

Així com el període que arriba fins a la Primera Guerra Mundial fou el del naixement i primers passos de la literatura, amb la consegüent consolidació, als anys vint es produeix l’eclosió d’una generació d’escriptors originals de gran volada, concretament en poesia, que per primer cop són parangonables amb els de la resta de literatures.

D’entre aquests, destaca per mèrits propis l’hongarès Kálmán Kalocsay (1891–1976), considerat per molts com el més gran escriptor i més influent de tots els temps en esperanto. Als anys vint és quan Kalocsay publicà els seus primers llibres de poemes, que causaren un gran impacte en el món literari per la seva novetat i perfecció. Un altre element determinant a l’inici d’aquest període és l’aparició de la revista *Literatura Mondo* [“Món literari”] (1922–1926, 1a etapa), la qual, en una segona etapa, es constituí també en editorial amb el mateix nom. Al seu voltant es formà el nucli de l’anomenada escola de Budapest, una desena d’escriptors amb una voluntat clara de començar un nou període de la literatura en esperanto: el de l’*artismo* [“artifici”, “art pur”], el treball literari ben fet. També és remarcable *La Revuo Orienta* [“La revista de l’Orient”] (1920–), editada al Japó, que continua sortint actualment sota els auspicis de l’Institut Japonès d’Esperanto.

Fou una època de creació literària competent i seriosa, basada en les aportacions d’obres lexicogràfiques i gramaticals d’un alt nivell, com *Enciklopedia vortaro* [“Diccionari enciclopèdic”] (1923–1929, 4 parts inicials), diccionari enciclopèdic de l’austriac Eugen Wüster, *Plena vortaro de Esperanto* [“Diccionari complet d’esperanto”], obra del francès Émile Grosjean-Maupin, publicat el 1930, i posteriorment *Plena gramatiko* [“Gramàtica completa”] de Kalocsay i Waringhien, que sortí a la llum en dos volums el 1935.

També apareixen nombroses traduccions amb regularitat, seguint la tradició del primer període, però la creació original, sobretot de poesia, pren protagonisme cada cop més.

És una època de reconeixements progressius importants de la llengua esperanto i de la seva cultura per part d’escriptors de

gran prestigi, com per exemple el premi Nobel francès Romain Rolland el 1922, i per part d’institucions internacionals com la Societat de Nacions en diversos informes favorables als anys vint.

Però al mateix temps es posa de manifest a partir dels anys trenta el rebuig radical de la nova llengua per part del nazisme i del comunisme soviètic amb les primeres persecucions d’esperantoparlants. Hi ha una informació en detall sobre aquests fets a l’obra d’Ulrich Lins, *La danĝera lingvo* [“La llengua perillosa”] publicada el 1988. Cenyint-nos a la literatura, remarquem que dues revistes significatives, amb un valuós component cultural i literari, *La Nova Epoko* [“L’època nova”] (1922–1933) i *La Nova Etapo* [“L’etapa nova”] (1932–1933), impreses a la Unió Soviètica, foren eliminades per l’estalinisme. L’editor, Nikolaj Nekrasov, fou executat el 1938.

El motiu de les persecucions per part dels règims totalitaris d’Europa i del Japó és coincident: s’oposen a la difusió de la llengua esperanto, perquè va lligada amb la intercomprensió i el respecte envers tots els pobles i cultures, la qual cosa posa en perill radicalment els interessos d’una “Pàtria” xenòfoba i d’un partit expansionista i uniformitzador.

En el camp literari, a la dècada dels anys trenta s’obren unes noves perspectives gràcies a la reaparició de *Literatura Mondo* (1931–1938, 2a etapa). També l’any 1931 van veure la llum dos llibres decisius de Kálmán Kalocsay: el llibre de teoria literària *Lingvo stilo formo* [“Llengua estil forma”] i el segon volum de poesies *Streĉita kordo* [“Corda tibant”], un poemari que marcà una fita culminant en les potencialitats de la lírica. L’any següent, amb *Sekretaj sonetoj* [“Sonets secrets”], publicat sota pseudònim, Kalocsay inaugurà la literatura eròtica en esperanto.

L’any 1932 aparegué *Parnasa gvidlibro* [“Guia del Parnàs”], un promptuari complet per als versificadors i poetes, que serà vigent durant dècades, obra també de Kálmán Kalocsay en col·laboració amb el francès Gaston Waringhien. El mateix any l’hongarès Lajos Tárkony publicà *De paĝo al paĝo* [“Passant pàgines”], un dels primers estudis de crítica literària seriosa sobre obres originals en esperanto. Igualment a la dècada dels trenta van aparèixer altres obres clau, com la traducció modèlica en tercines de l’*Infern* de Dante per part també de Kálmán Kalocsay i tres

novelles clarividents sobre el sorgiment dels totalitarismes nazi i soviètic: *Anni kaj Montmartre* ["Anni i Montmartre"] (1930) del francès Raymond Schwartz, *Metropoliteno* ["El Metropolità"] (1933), del rus Vladimir Varankin, i *Tur-strato 4* ["Carrer de la Torre, 4"] (1934), de l'austroalemany Hans Weinhengst.

Al final d'aquest període l'esperanto emmudí a Alemanya, Àustria, la Unió Soviètica i també a Espanya, on fou sospitós i perseguit per part del franquisme, fins al 1947 al conjunt de l'Estat i molts anys més a Catalunya. En aquests i altres països la supervivència de l'esperanto va quedar molt malmesa. El treball creatiu de la majoria d'escriptors proletaris a fora de l'URSS també es va veure interromput.

En contrapartida, continuà treballant la segona generació d'escriptors japonesos (Itô, Nakamura, Ossa, Ueyama i altres), igual com els escriptors iugoslaus (Albert, Labáth, Sekelj, Vančik, Velebit i altres).

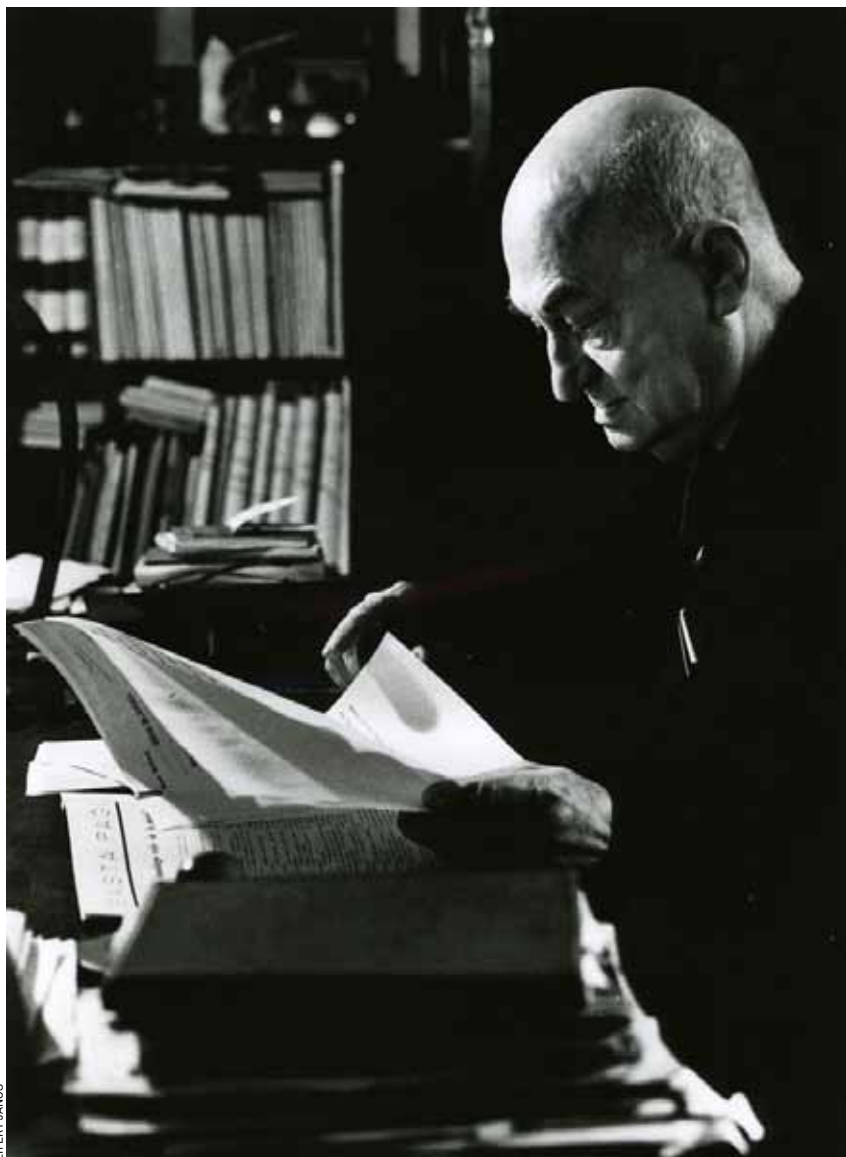
***

Escoles literàries i grups d'autors per zones geogràfiques durant el segon període

—**Escola de Budapest:** la seva influència s'estengué molt més enllà d'Hongria i molts autors no hongaresos podrien ser inclosos a l'escola de Budapest pel seu estil literari. El nucli dels escriptors hongaresos principals està constituït per: Gyula (Julio) Baghy, Kálmán (Kolomano) Kalocsay, Károly Bodó, Ferenc Szilágyi, Lajos Tárcsny (Ludoviko Totsche), Tivadar Soros (Teodoro Schwartz), Vilmos Bleier i Imre Baranyai (Emba). D'entre els autors no hongaresos, alguns apareixen als poemaris *Dekdu poetoj* ["Dotze poetes"], del 1934, o *Naŭ poetoj* ["Nou poetes"], del 1938, per exemple Hendrik Adamson, Hilda Dresen, Ludmila Jevsejeva, Nikolajs Ķuržēns, Gaston Waringhien (Georgo E. Maŭra), L. N. Newell, Amalia Núñez Dubús.

—**Escola germànica de prosa:** l'holandès Hindrik J. Bulthuis; els alemanys Hans Weinhengst, Teo Jung, Paul Bennemann.

—**Escola socialista i proletària:** amb dues revistes significatives ja esmentades: *La Nova Epoko* (1922–1933) i *La Nova Etapo* (1932–1933), impreses a la Unió Soviètica. Autors destacats són els russos Evgenij Mihalskij (Eügeno Mihalski), Nikolaj Nekrasov, Vladimir Varankin; el francès Eugène Adam (Eügeno Lanti); l'alemany Norbert Barthelmess; els búlgars Asen Grigorov i Xristo Gorov (Ĥrima); el polonès Eugeniusz Matko-

EIFERT JÁNOS

L'hongarès Kálmán Kalocsay (1891–1976) és considerat per molts com el més gran escriptor i més influent de tots els temps en esperanto

wski; el belga Léon Bergiers, el saarlès Josef Burger, l'ucraïnès Vasilij Erošenko, a més dels japonesos Saburo Itô i Teru Hasegawa i del xinès Ye Junjian (Cicio Mar).

—**Altres escriptors europeus:** a part dels autors vinculats a les escoles referides, n'hi ha molts altres de rellevants. Per exemple, el rus Nikolaj Hohlov; els polonesos Jan Fethke (Jean Forge) i Izrael Lejzerovicz; el suec Stellan Engholm; els britànics K. R. C. Sturmer i Montagu C. Butler; el txec Tomáš Pumper; el iugoslau Tibor Sekelj; el francès Raymond Schwartz; els catalans Jaume Grau Casas i Artur Domènec i Mas.

—**A la Xina:** Xu Shengyue (Saint-Jules Zee, Saint-Jules Sü), Giovanni Ricci (missioner franciscà italià), a més del ja esmentat Ye Junjian

Al voltant de Kalocsay es formà el nucli de l'anomenada escola de Budapest, amb una voluntat clara de començar un nou període de la literatura en esperanto: el de l'artismo, el treball literari ben fet

—**Al Japó:** Kenji (Kenji) Ossaka, Naokazu Kawasaki, a més dels ja esmentats Saburo Itô i Teru Hasegawa,

—**Al Brasil:** František (Francisco) Lorenz, Nuno Baena.

—**Als Estats Units:** Ezra Clark Stillman.

Entre les escriptores assenyalades d'aquest període trobem tres poetes: l'estoniana Hilda Dresen, que a més de la seva obra original realitzà un notable treball traduïnt, entre altres obres, el *Kalevipoeg*, l'epopeia nacional estoniana; la suïssa Juliette Baudin-Vatré i la letona Ludmila Jevsejeva. Totes tres apareixen als poemaris de l'escola de Budapest. D'altra banda, és molt remarcable la figura de la japonesa Teru Hasegawa (pseud. Verda Majo, "Maig Verd"), que pertanyia al moviment obrer esperantista. El 1937 es traslladà a la Xina amb el seu marit xinès, Liu Ren, i lluità per l'alliberament de la Xina durant l'ocupació japonesa. Fèu emissions de ràdio per al Japó des de Ràdio Chongqing en contra de l'imperialisme, per la qual cosa fou considerada traïdora al seu país. Va descriure les seves experiències en moltes cartes, articles i en les obres *Flustr' el uragano* ["Un xiuxiueig en l'huracà"], del 1941, i *En Ĉinio batalanta* ["Dins la Xina combatent"], del 1945. Hasegawa morí d'una infecció quan tenia només 35 anys.

Pel que fa a les traduccions d'aquest període, destaca de forma preeminent la labor de Kálmán Kalocsay. A més de la traducció de l'*Infern*, ja esmentada, l'autor hongarès traduí magistralment, durant aquest període i el següent, sol o en col·laboració, un nombre important d'obres cabdals de Shakespeare, Baudelaire, Goethe, Heine, Petöfi, Madách... També són destacables les seves antologies, com *Eterna bukedo* ["Pomell etern"] (1931), on presenta 115 autors antics i moderns, de 22 llengües, o la *Hungara antologio* (1933) com a redactor.

Hi ha molts altres autors que publiquen antologies o reculls literaris dignes d'esment durant aquest període. Algunes d'aquestes obres són: *Poesia bohèmia* (1920), *Perles de l'Orient* (de les literatures clàssiques xinesa i japonesa, 1921), *Almanac lituà* (1923), *Antologia catalana* (1925), *Antologia búlgara* (1925), *Cançons letones* (1927), *De la moderna prosa espanyola* (1927), *Antologia belga* (en dues parts: valona i flamenca, 1928), *Poemari d'Hongria*

(1929), *Antologia estoniana* (1932), *Parnàs verd* (del xinès, japonès i coreà, 1932), *Antologia sueca* (1934), *Antologia txecoslovaca* (1935), *De la poesia lituana* (1938), *Antologia suïssa* (1939), *Petit ramell virolat* (de 40 llengües, 1941).

Alguns altres títols famosos traduïts durant aquests anys són: *L'Odissea* (en prosa), *Faules d'Esop*, *Romeo i Julieta*, *El misantrop*, *Càndid*, *Jane Eyre*; i entre les obres d'autors contemporanis o recents hi ha *La màquina del temps*, *Assassinat a l'Orient Express*, *La princesa de Mart* i *Quo Vadis*. I de la literatura catalana *Proses bàrbares*, de Prudenci Bertrana en traducció de Jaume Grau Casas.

III. Tercer període. Des de la 2a Guerra Mundial fins a la caiguda del mur de Berlín (1945–1989)

En acabar la Segona Guerra Mundial, el balanç del conflicte bèl·lic i de les persecucions per part dels règims totalitaris és aclaparador. Els membres de l'escola soviètica han estat afusellats (com Miħalskij, Nekrasov i Varankin) i la majoria dels escriptors jueus han mort als guetos o als camps d'extermini (entre ells, els citats Blumenthal, Lejzerovicz i Lidija Zamenhof). Altres han mort de resultes de la guerra (com Kofman i Hasegawa) o bé l'exili no els permetrà de publicar res més (com a Jaume Grau Casas).

L'optimisme utòpic dels primers esperantoparlants (i entre aquests, d'una forma destacada, els escriptors) es va veure esmicolat a la Gran Guerra, "al fang de les trinxeres", en expressió de Frederic Pujulà i Vallès. Però havia estat només el primer embat: després de l'acarnissament de les dictadures hegemòniques, especialment soviètica i nazi, i de l'experiència radicalment traumàtica de la Segona Guerra Mundial, aquell optimisme, "l'esperança" primigènia, que es trobava a la base de l'impuls creatiu de molts autors, va quedar reduït a les cendres.

L'expressió literària d'ençà d'aleshores ja no partiria mai més del somni d'una humanitat utòpicament agermanada. La literatura en esperanto s'havia de posar en la mateixa línia de totes les altres literatures del planeta, si volia continuar existint i tenint sentit.

Les motivacions per escriure en esperanto serien molt més personals, individuals o metafísiques, prescindint o anant més enllà de la ideologia pacíficofraternal ingènua dels primers anys de l'esperanto.

A l'inici d'aquest període es produeix una revifalla efímera de la revista *Literatura Mondo* durant tres anys (1947–1949). Fou el seu cant del cigne, perquè s'extingí amb la imposició de l'estalinisme a Hongria. Aquests tres anys, tanmateix, han estat qualificats de pollinització per part del gran assagista de l'esperanto Gaston Waringhien. Els escriptors hongaresos, que havien dut la torxa literària fins aleshores al llarg del període anterior, van ser silenciats durant un temps. Però van poder passar el relleu a d'altres escriptors i, arrencant del seu impuls, va debutar la important escola escocesa al començament de la dècada dels cinquanta.

La nova etapa suposa, d'altra banda, la fi del parnassianisme (que, com el noucentisme català de què va ser en part contemporani, s'emmarcava en la tradició clàssica i cercava la puresa estilística per damunt de tot) i la fi del romanticisme tardà que havien imperat fins aleshores. Començà el que es coneix com a postparnassianisme i postromanticisme.

L'any 1952 és una fita clau perquè sortí publicat el poemari *Kvaropo* ["Quartet"]. En aquesta obra col·lectiva es van donar a conèixer els quatre components bàsics de l'escola escocesa: William Auld, John Sharp Dinwoodie, John Islay Francis i Reto Rossetti.

William Auld (1924–2006) és l'escriptor més conegut d'aquesta escola i la figura central de tot el període en el camp de la poesia. La seva obra original en esperanto més famosa és *La infana raso* ["La raça infantil"], considerada el millor poema del segle xx en esperanto. Es tracta d'un poema èpic de format modern en 25 "capítols", els quals es presenten com a poesies autònomes d'entre 5 i 107 versos. En aquest poema innovador, l'autor medita sobre la sort de la humanitat al llarg dels segles, des d'una perspectiva còsmica. Considera, d'una banda, que la humanitat es troba encara a la seva infantesa moral i, d'altra banda, que està amenaçada especialment per la possibilitat de l'autodestrucció.

El període que s'inicià després de la Segona Guerra Mundial estigué marcat també

per la singladura d'una nova editorial, ubicada a les illes Canàries, creada i dirigida pel professor Juan Régulo Pérez. Aquesta editorial, Stafeto ["Estafeta" o "Relleu"], especialitzada en literatura d'alta qualitat, va seguir una línia molt clara i exigent durant els 29 anys de la seva existència (1952–1981).

El reconeixement de l'esperanto i de la seva contribució a la intercomprensió dels pobles per part de la Unesco, en la resolució IV.1.4.422-4 de l'any 1954, també té una significació per a la literatura d'aquests anys. La resolució aprovada a Montevideo s'aconseguí gràcies al treball persistent del professor de dret internacional de les universitats de Zagreb i de Londres, Ivo Lapenna (1909–1987), un orador extraordinari en esperanto, autor de l'obra de referència *Retoriko* ["Retòrica"] (1950) i d'*Elektitaj paroladoj kaj prelegoj* ["Conferències i discursos escollits"] (1966), a més d'altres obres especialitzades. William Auld li dedicà el seu poema *La infana raso* (1956) pel seu èxit a Montevideo.

El mateix William Auld, personatge omnipresent en aquest període, publicà l'*Esperanta antologio* ["Antologia d'esperanto"] (1958), un imponent recull de 640 pàgines amb poemes originals de gran qualitat de noranta autors, referència bàsica per als poetes i per als amants de la poesia des d'aleshores.

Un altre llibre de referència clau, en aquest cas per als prosistes, fou *33 rakontoj. La esperanta novelarto* ["33 relats. L'art del conte en esperanto"] publicat el 1964, a càrrec de Reto Rossetti i de Ferenc Szilágyi. Aquest volum, de 328 pàgines, aplega proses modeliques de diferents autors reconeguts.

En aquest període apareixen les primeres obres de teatre dignes de menció en la literatura en esperanto, sobretot obres de Gyula Baghy (*Songé sub pomarbo* ["Somiant sota una pomera"], 1956) i de Marjorie Boulton (*Virino ĉe la landlimo* ["Dona a la frontera"], 1959), escriptors que també destaquen en altres gèneres. La manca de grups professionals en esperanto i el poc nombre de representacions que es pot fer de cada obra determina que les peces acostumin a ser breus i amb un nombre reduït de personatges. Els grups professionals que ocasionalment fan teatre en esperanto –com en el seu temps el d'Adrià Gual– presenten traduccions de peces del repertori propi.

Pel que fa a les revistes literàries, sobresurten *La Nica Literatura Revuo* (1955–1962), *Norda Prismo* (1955–1972), *Monda Kulturo* (1962–1966), *Hungara Vivo* (1961–1990), *Oomoto* i

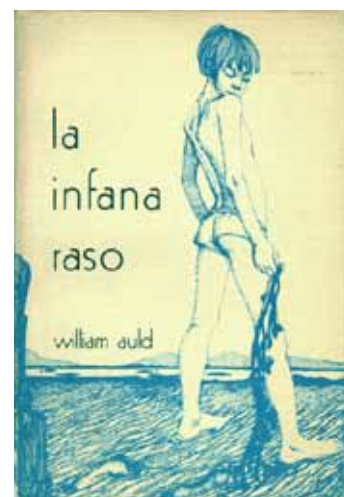
Kajero (des dels anys seixanta), *Literatura Foiro* (des del 1970) i *Fonto* (1980–2006).

Com en l'anterior, també en aquest període podem distingir dues etapes força diferenciades: abans i després dels anys setanta. L'any 1970 sortí a la palestra una revista literària innovadora i rejuvenidora en el seu temps, *Literatura Foiro* ["Fira literària"], sorgida en connexió amb el grup literari italià conegut com *La patrolo* ["La patrulla"], del qual formaven part entre altres Nicolino Rossi, Giorgio Silfer i Clelia Conterno-Guglielminetti. La música hi estava representada també per Gianfranco Molle, el cantautor més destacat dels qui començaren en els anys setanta. L'equip redactor de *Literatura Foiro* organitzava premis, representacions teatrals i estatges literaris, entre altres activitats, i estigué al darrere del Manifest de Rauma (1980).

Aquest manifest, elaborat durant el Congrés Internacional Juvenil del 1980 a la ciutat finlandesa del mateix nom, simbolitzà l'adéu a la ideologia i al capteniment de tipus triomfalista, conegut com a "finvenkismo" ["victòria final"], que estava bolcat vers l'obtenció del reconeixement oficial de l'esperanto arreu del món i que havia marcat la pauta fins aleshores, com hem vist exemplificat en el cas d'Ivo Lapenna i en la magnificació de l'èxit relatiu aconseguit a la Unesco l'any 1954.

La nova actitud i ideologia que s'anà estenent des dels anys setanta, especialment entre el jovent, considerà superat aquell triomfalisme basat en la hipotètica "victòria final" de l'esperanto i enfocava l'activitat cultural i literària cap a un conreu "intern". L'objectiu de la creació literària i artística havia de ser la pròpia cultura de la comunitat esperantoparlant en tots els àmbits. Calia fer-la valuosa i gaudir-la igual com es fa amb qualsevol cultura nacional, independentment de l'acceptació o no de la llengua per part de la societat en general. Sense oblidar, tanmateix, l'especificitat única de la llengua, pel fet de ser essencialment internacional, o "transnacional", com l'anomenaven alguns.

La dècada dels setanta va veure l'aparició d'obres d'un nou estil, com són *Merlo sur menhiro* ["Merla sobre un menhir"] (1974), de l'holandès, nacionalitzat britànic, Albert Goodheir; i *Neologisme* ["Amb neologismes"] (1975) del francès Lorjak, pseud. de Jacques-Louis Mahé. Aquesta novel·la curta, malgrat l'humil aparença, iniciava un estil desenfadat i ple d'ironia. També es publicà una gran novel·la, sense precedents en el camp de la prosa per la seva extensió i qualitat, que marcaria una fita històrica: *La granda kaldrono*

La infana raso està considerat el millor poema del segle XX en esperanto

Teru Hasegawa es traslladà a la Xina amb el seu marit xinès i lluità per l'alliberament de la Xina durant l'ocupació japonesa, per la qual cosa fou considerada traïdora al seu país

En acabar la Segona Guerra Mundial, els membres de l'escola soviètica han estat afusellats i la majoria dels escriptors jueus han mort als guetos o als camps d'extermini. Altres han mort de resultes de la guerra o bé l'exili no els permetrà de publicar res més

[“La gran caldera”] (1978) de John Islay Francis.

Hi ha dues obres recopilatives destacables al final d’aquest període. Una és l’antologia de poemes i assaigs titulada *Sub la signo de socia muzo* [“Sota el signe de la musa social”], de l’any 1987, una antologia molt diversa de textos reivindicatius, redactada per William Auld i Stefan Maul. L’altra obra d’aquest tipus abasta el camp de la prosa i du per títol *Trezoro. La esperanta novelarto* [“Tresor. L’art del conte en esperanto”], del 1989, publicada en dos volums amb un total de 948 pàgines, redactada per Henri Vatré i Reto Rossetti. Aquestes obres sintetitzen els assoliments literaris aconseguits fins aleshores i al mateix temps introdueixen i preparen el període següent.

També cal assenyalar l’aparició el 1970 del *Plena ilustrita vortaro de Esperanto* [“Diccionari complet il·lustrat d’esperanto”], obra de Gaston Waringhien, que marca una nova fita cabdal en la lexicografia en esperanto i que constitueix un dels elements que han afavorit el desenvolupament posterior de la prosa.

***

Escoles literàries i grups d’escriptors en el període 1945–1989 per zones geogràfiques

En aquest llarg període de més de quaranta anys hi ha molts autors rellevants, parangonables als de les llengües nacionals. La quantitat i qualitat és cada cop creixent tant entre els poetes, prosistes i dramaturgs originals com entre els traductors.

L’activitat literària es multiplica a l’entorn de les diverses revistes literàries esmentades, les editorials i els premis, sobretot al continent europeu, on, d’altra banda, molts escriptors del període anterior continuen plenament actius, en primer pla de l’escena, com Kálmán Kalocsay, Gaston Waringhien o Raymond Schwartz. Fora d’Europa destaquen sobretot el poeta sud-africà Edwin de Kock (també escriptor en afrikaans) i el japonès Masao Miyamoto, autor de relats, novel·les, assaigs i poemes, a banda de traductor i lexicògraf eminent.

Passem a presentar succintament els membres de les escoles literàries i alguns altres escriptors, la majoria d’ells encara

no esmentats, agrupant-los per zones geogràfiques:

—**Escola escocesa:** William Auld, John Sharp Dinwoodie, John Islay Francis, Reto Rossetti.

—**Escola de Praga:** Karolo Piĉ (Karel Piĉ), Eli Urbanová, František Kožík, Josef Rumler, František Lázecký, Jiří Karen.

—**Grup de “La Patrolo” i “Literatura Foiro”:** Nicolino Rossi, Giorgio Silfer, Clelia Conterno-Guglielminetti, Tazio Carlevaro, Carlo Minnaja, Gaudenzio Pisoni.

—**Altres del continent europeu:** Marjorie Boulton, Victor Sadler, Baldur Ragnarsson, Poul Thorsen, Jean Ribillard, Sándor Szathmári, Endre Tóth, Balázs Wacha (Blazio Vaha), Adalberto Hules, Fernando de Diego; entre els catalans: Salvador Gumà, Gabriel Mora i Arana.

—**A la Xina:** Su Chéngzong (Armand Su).

—**Al Japó:** Masao Ueyama, Masao Miyamoto, Gaku Konisi, Kita Satori, Masao Hukuta, Eizô Saitô.

—**A l’Índia:** Lakshmiswar Sinha, Probal Dasgupta.

—**A Nova Zelanda:** Brendon Clark.

—**A Sud-àfrica:** Edwin de Kock.

—**Al Brasil:** Geraldo Mattos, Roberto Nogueira, Leopoldo Knoedt, Sylla Chaves, Ismael Gomes Braga.

—**A l’Argentina:** Adán Hryniewicz (Diego Selvo).

Entre les escriptores en esperanto, algunes ja esmentades, trobem en aquest període Marjorie Boulton, Eli Urbanová, Rejna de Jong, Lina Grabielli, Clelia Conterno-Guglielminetti, Zora Heide, i comencen a publicar nous valors com Krys Ungar i Spomenka Štimec, autora de la novel·la *Ombro sur interna pejzaĝo* [“Ombra sobre un paisatge intern”], del 1984, una de les millors d’aquest període, encara que la seva producció més abundant s’ha dut a terme durant el període següent.

Algunes obres de la literatura universal, o molt famoses, que apareixen traduïdes

durant aquest període són: *l’Alcorà* (en edició bilingüe), *El profeta* (de Khalil Jubran), *Màximes àrabs*, *Antologia xinesa*, *El banquet* (de Plató), *Èdip Rei*, *Antígona*, *Els Robaiat* d’Omar Khayyam, *Kalevala*, *Faules de La Fontaine*, *Les flors del mal*, *Tartari de Tarascó*, *El petit príncep*, *La nàusea*, *Els justos*, *Exercicis d’estil*, *Otello*, *El rei Lear* (nova traducció, per Kalocsay), *Hamlet* (nova traducció, per Newell), *Al vostre gust*, *La tempesta*, *Somni d’una nit d’estiu* (nova traducció, per Kalocsay), *La feréstega domada*, *Els sonets* (de Shakespeare), *La revolta dels animals*, *Winniel-la-Pu*, *Aniara*, *Pasqua* (de Strindberg), *La novella de tres rals*, *La tragèdia humana* (d’Imre Madách), *El bateig de sant Vladimir* (de Borovský), *El dervix i la mort* (de Selimović), *Novelles curtes* (de Lu Sin), *Les cinc cortesanes* (d’Ihara Saikaku), *Els lusíades*, *El Quixot*, *El romancer gitano*, *Tirano Banderas*, *La família de Pascual Duarte*, *La casa de Bernarda Alba*, *Terra Baixa*, *Solitud*, *Civilitzats, tanmateix*, a més d’una selecció de poemes de *La pell de brau* (publicada a la revista *La Nica Literatura Revuo*, en traducció de Manuel de Seabra) i altres.

IV. QUART PERÍODE. DES DE LA CAIGUDA DEL MUR DE BERLÍN (1989–(2013))

Un cert entusiasme ple de desconcert es respira en la societat, especialment a Europa i al món occidental, davant del trasbals que suposa l’ensorrament del mur de Berlín i la dissolució relativament pacífica de la Unió Soviètica. Poc després, però, creix el desencís veient com evolucionen els fets en l’aiguabarreig sagnant de la Guerra dels Balcans i de la Guerra del Golf.

A banda d’aquest esdeveniment crucial, que no podia deixar d’influir els escriptors d’arreu del món, hi ha altres elements que marquen diferències importants amb el període anterior als darrers anys del segle xx.

Un dels més transcendents és la difusió d’internet, que implica unes noves formes de relació personal i col·lectiva, d’interacció i de creació literària. En el cas concret de l’esperanto, facilita extraordinàriament els contactes immediats arreu del planeta. Apareix el concepte de globalització tant en els aspectes positius com negatius del terme.

Des del punt de vista estrictament literari en esperanto, culmina la maduresa de la novella i de la prosa en general. Per primer cop hi ha més obres originals en prosa que en vers. El gènere novellístic, ja molt puixant en tots els anys vuitanta, es diversifica en diferents subgèneres, especialment la novella detectivesca, històrica i els relats de ciència-ficció. La seva popularitat s'exemplifica amb els casos dels escriptors Claude Piron, István Nemere, Sten Johansson, Sergo Elgo (pseud. de Georges Lagrange), Deck Dorval (nom col·lectiu de Frans van Dooren, Jef Beeckmans i Jos Deckkers), Ronald Cecil Gates, Corrado Tavanti, Anna Löwenstein i altres. La sàtira, molt present ja en la literatura en esperanto, assoleix noves fites de qualitat amb Jorge Camacho i István Ertl. Christian Declerck publicà *Tarokoj kaj epokoj* ["Tarots i èpoques"], 2002, una gran novella literària i metaliterària, d'estil pseudoautobiogràfic, en la qual incorpora l'esment o el comentari puntual molt lúcida sobre obres de la literatura en esperanto.

D'altra banda, els llibres de poesia no disminueixen la seva freqüència o interès. La poesia ha esdevingut completament autònoma, independent de la tasca de les traduccions i del lligam postparnassista predominant fins aleshores. Molts dels poetes d'aquest període transcendeixen els models precedents representats per l'*Esperanta antologio* (que tanmateix és actualitzada el 1984) i es poden considerar dins dels corrents internacionals de la postmodernitat, amb enfocaments sincrètics, relativistes o anticulturals, entenent per cultura la que havia estat transmesa fins aleshores a occident. També en la prosa es percep el canvi de perspectiva.

Algunes obres clau de transició i començament del nou període són diverses novel·les i relats de l'australià Trevor Steele: *Sed nur fragmento* (1987), *Memori kaj forgesi* (1992), *Apenaŭ papilioj en Bergen-Belsen* (1994). Un recull de contes de Jorge Camacho titulat *Sur la linio* (1991) aporta una estètica clarament innovadora de ruptura amb el passat i d'experimentació formal combinades amb un contingut profund i suggeridor. Aquests dos elements, innovació formal i profunditat significativa, es manifesten també en el llibre col·lectiu de poemes *Ibere libere* (1993) dels quatre membres fonamentals del "Grup ibèric": el portuguès Gonçalo Neves i els espanyols Jorge Camacho, Miguel Fernández i Miguel Gutiérrez Adúriz (Liven Dek). El llibre i el grup es van presentar durant el congrés universal d'Esperanto celebrat a València el 1993.

El mateix any i en la mateixa editorial de Vienna, Pro Esperanto, s'edità el *Poemo de Utnoa*,

El lingüista Probal Dasgupta, a més de ser un destacat assagista, ha traduït diverses obres de Tagore i autors contemporanis del bengalí a l'esperanto

del català Abel Montagut, un altre membre de la perifèria del Grup ibèric. Es tracta d'un poema èpic que té connexions amb la ciència ficció i que, mitjançant un compendi de diferents tradicions mitològiques, exemplifica el sincretisme explorat en aquest nou període. En el terreny de la ciència ficció i fantasia, en la dècada anterior s'havia començat a publicar, per iniciativa de Miguel Gutiérrez Adúriz, la col·lecció Sferoj ["Esferes"], que fins ara compta amb deu volums de relats originals i traduïts.

Dins l'àmbit geogràfic del Grup ibèric, però sense pertànyer-hi, destaquem l'escriptor nascut a Lisboa Manuel de Seabra, que ja havia debutat al període anterior amb traduccions del portuguès i del català (per exemple diversos poemes de *La pell de brau* que hem esmentat). En aquest període publica abundantment de nou en esperanto les seves novel·les originals. Segons que declarà a la revista *El Temps* (6-5-1996), la primera versió de totes les seves novel·les és un canemàs redactat en esperanto, encara que després hagin aparegut primer en portuguès, en català o en espanyol. D'altra banda, l'autor considera com la versió definitiva de cada novella l'edició en esperanto.

El mateix estiu del 1993 en què es donà a conèixer a València el Grup ibèric, tingué lloc a Santiago de Compostella el reconeixement

El gènere novellístic, ja molt puixant en tots els anys vuitanta, es diversifica en diferents subgèneres, especialment la novella detectivesca, històrica i els relats de ciència-ficció

L'escola neoparnassiana i la del formalisme poètic manifesten un interès apassionat i indiscutible pels aspectes formals de la poesia, com són la rima i el ritme tradicionals

oficial del centre PEN Esperanto per part del PEN Club Internacional, un esdeveniment representatiu de la valoració de la literatura en aquesta llengua per part del col·lectiu general dels escriptors.

Altres grups o escoles del període es troben als antípodes del Grup ibèric: són l'escola neoparnassiana, representada especialment per l'anglo-irlandès Timothy Brian Carr i per la britànica Krys Ungar, i la del formalisme poètic, a Rússia, representada pels membres de Kvarteto i per l'escola de Moscou. Aquest corrent més clàssic manifesta un interès apassionat i indiscutible pels aspectes formals de la poesia, com són la rima i el ritme tradicionals. Sense aquests elements, asseguruen, la poesia no existeix.

Les revistes literàries i culturals bàsiques són en primer terme algunes del període anterior, amb itineraris clarament diferenciats. La revista *Fonto*, editada al Brasil, agonitza durant els anys noranta. Però la revista *Beletra Almanako*, editada a Nova York des del 2007, en reprèn la tradició, amb una força renovada i amb un format molt més modern. D'altra banda, l'antany prestigiosa, polifacètica i oberta *Literatura Foiro* passa cada cop més a ser la revista ideològica d'un col·lectiu orgànic particular anomenat "Esperanta Civito" i deixa de tenir una influència central en el conjunt de la literatura expressada en esperanto; *La Gazeto*, revista filosòfica, cultural i literària, que va començar a sortir el 1985, ofereix ressenyes, estudis literaris i textos de gran valor i calat. Altres revistes remarcables com a plataformes (contra)culturals no específicament literàries són *La Ondo de Esperanto*, *La Kancerkliniko*, amb els seus suplementes sovint literaris, etc.

Paral·lelament continuen publicant o sorgeixen noves editorials en aquest període, que agafen el relleu de la prestigiosa Stafeto: Flandra Esperanto-Ligo, a Flandes; Sezonoj i Impeto, a Rússia; Kava-Pech, a la República Txeca; Libro-Mondo, a Polònia; Pro Esperanto, a Viena; Bero, als Estats Units; Ĉina Esperanto-Librejo, a Xina, i més recentment Mondial, a Nova York.

Cal assenyalar la publicació de grans diccionaris bilingües, en alguns casos amb un ampli recull fraseològic, que testimonien la maduresa que ha assolit la llengua esperanto, així com la necessitat entre els seus usuaris d'una nova generació

d'instruments lingüístics. Com en el seu moment *Vortaro de Esperanto* de Kabe (1911), *Plena Vortaro* (1931) o *Plena Ilustrita Vortaro* (1970), aquest tipus d'obres són tant conseqüència com causa del desenvolupament de la llengua literària. Així, cal citar particularment el diccionari italià-esperanto de Carlo Minnaja (1996), l'hongarès-esperanto d'István Szerdahelyi i Ilona Koutny (1996), l'espanyol-esperanto de Fernando de Diego (2002), l'alemany-esperanto d'Erich-Dieter Krause (2007) o el xinès-esperanto de Wang Chongfang (2007).

La poesia musicada a partir de textos de qualitat és un component bàsic de la cultura i de la literatura en la llengua internacional esperanto, especialment des dels anys setanta, però ara es presenta amb nous formats i amb nous canals de difusió a través d'internet, a més de les actuacions en directe durant els congressos i festivals. Amb relació al Grup ibèric podem esmentar, per exemple, l'espectacle musical "La profil' de viaj spuroj" ["El perfil de les teves empremtes"], muntat sobre la base de textos de Miguel Fernández, i el caset/CD titulat *Vulkano* ["Volcà"] (1994) de Solo, el qual conté divuit composicions amb lletres del poemari *Ibere libere*. El grup català *Kaj Tiel Plu* i molts altres tenen una relació directa amb la labor literària, sigui original o traduïda. Justament en aquest període apareixen nous festivals de música, teatre i literatura, a banda dels congressos esperantistes tradicionals –com Kultura Esperanto-Festivalo als països nòrdics i FESTO a Tolosa de Llenguadoc– que dinamitzen el mercat musical en esperanto i popularitzen la literatura. Particularment, l'estudi Vinilkosmo, sota l'impuls de Floréal Martorell (Occitània), ha editat un gran nombre d'àlbums dels més diversos estils, des del rock dur fins a la música tradicional o coral, passant pel pop, el rap i el tecno.

Per la seva banda, el teatre avança, amb les dificultats estructurals que hem vist, de la mà de nous autors com Paul Gubins, Harold Brown i Georgi Miĥalkov (Julian Modest), a més de Spomenka Štimec, que comença a escriure teatre en aquest període.

Notem finalment la publicació de diferents obres que imiten i fan un "pastitx" dels estils més coneguts de la literatura en esperanto des dels inicis, seguint el precedent iniciat per *Specimene* ["Mostres"] (1962) d'Henri Paul Vatré i continuat per *Spegulo de esperantaj stiloj* ["Espill d'estils

en esperanto"] (1976) de Reto Rossetti. El més destacable en aquest període és obra de Sten Johansson, publicat el 2005 sota el títol de *Pasteĉo: Dudek kvin stilaj pastitĉoj, parodioj kaj plagiatoj* ["Una empanada: vint-i-cinc pastitxos estilístics, paròdies i plagis"]. La possibilitat i l'èxit d'aquestes obres de revisió retrospectiva i d'autocrítica implica una assimilació, per part del públic lector, dels diferents estils consolidats i és un signe intern de maduresa de la literatura.

***

Escoles i grups d'escriptors per zones geogràfiques en aquest període (des del 1989)

—**Grup ibèric:** el portuguès Gonçalo Neves; els espanyols Jorge Camacho, Miguel Fernández, Miguel Gutiérrez Adúriz, Antonio Valén; el basc Joxemari Sarasua; el català Abel Montagut.

—**Neoparnassians:** Timothy Brian Carr, Krys Ungar.

—**Formalisme poètic:** a Rússia: Lozgačev, Čaldajev, Alen Kris, Gazizi: Kvarteto ["Quartet"] (1996). També la Moskva Skolo ["Escola de Moscou"], dels anys noranta, entorn de la Moskva Literatura Esperanto-Klubo, que publicà el poemari *Moskvaro* ["Conjunt de Moscou"] (1998), que d'altra banda presenta una crítica i un cert desengany amb els canvis recents a l'URSS. Posteriorment sortí l'antologia: *Moskvaj sonoriloj* ["Campanes de Moscou"] (2007).

—**Alguns altres autors europeus:** Mauro Nervi, Georges Lagrange (Sergo Elgo), Claude Piron (Johán Valano), Eugène de Zilah, István Nemere, Sten Johansson, Gerrit Berveling, Ulrich Becker.

—**A la Xina:** Mao Zifu, autor de poemaris de primer ordre: *Ŝanĝado* ["Transformació"], del 1997, i *Kantoj de Anteo* ["Cançons d'Anteu"], del 2006; Laŭlum (traductor prolífic, entre altres dins de la *Ĉina antologio*).

—**Al Brasil:** Geraldo Mattos, Lília Ledon da Silva (Sara Larbar).

—**A Nord-Amèrica:** Peter Brown.

—**A l'Àfrica subsahariana:** Gbeglo Koffi (Togo), Jean Codjo (Benin).

Entre les dones escriptores d'aquest període, juntament amb la poeta Marjorie Boulton que és una de les figures més rellevants del període anterior, però que segueix plenament activa, n'hi ha un bon nombre que excel·leixen pel seu talent, originalitat i qualitat. Algunes són Eli Urbanová, Krys Ungar, Vimala Devi, Anna Löwenstein i Spomenka Štimec.

L'obra de la croata Spomenka Štimec ha esdevingut una de les més llegides i apreciades d'entre els escriptors contemporanis en esperanto, pel seu contingut divers i pel seu estil corprendor. Ja hem esmentat anteriorment la seva novel·la *Ombro sur interna pejzaĝo* (1984, 2a. ed. 1996), una novel·la autobiogràfica d'estil intimista, càlid i alhora natural, on se'ns explica la vida i l'amor amb un company d'una cultura diferent.

El 1993 publicà un testimoni escruixidor, *Kroata milita noktlibro* ["Diari nocturn sobre la guerra a Croàcia"], que és un reportatge immediat sobre les conseqüències de la guerra i de la separació entre els croats i els serbis. Hi trobem exemples sobre les vivències de la pròpia família, fent notar amb amargor com creixia l'odi "que ho inundava tot". Aquest llibre ha estat publicat en diferents llengües: japonès (1993), francès (2004), alemany (2004), i una part en holandès (1993).

Spomenka Štimec també és autora d'obres de teatre: *Gastamo* ["Hospitalitat"], del 1982, i especialment *Virino kiu flustras en uragano* ["Una dona que xiuxiueja en l'huracà"], representada durant el congrés universal d'esperanto a Pequín el 1986, inspirada en la tumultuosa i turmentada vida de l'escriptora en esperanto de nacionalitat japonesa Teru Hasegawa, sobre la qual hem parlat breument al segon període.

***

Com en els períodes anteriors, hi ha un gran nombre de traduccions destacables, algunes de les quals són: *La metamorfosi* (tres traduccions gairebé simultànies), *El tambor de llau-na*, *La divina comèdia*, *Eugeni Onegin*, *El mestre i Margarita*, *Les ànimes mortes*, *L'hort dels cirerers*, *Crim i càstig*, *El somni de la casa vermella*, *La novella dels tres regnes*, *Pelegrinatge a Occident*, *A la vora de l'aigua* (els quatre últims títols són clàssics xinesos amb prop de dues mil pàgines cadascun); *Nit glaçada* i *La família* (de Ba Jin), *El conte de Kiêu* (de Nguyễn Du), *Història somiada* (d'Arthur Schnitzler), *L'esposa culta* (d'Upendronath Gangopaddhae), *La dona del doctor Hanaoka Seishū* (de Sawako Ariyoshi), *La volta al món en 80 dies* (de Verne), *L'estranger* (de Camus), *Hi-*

Els Festivals Culturals en Esperanto, celebrats periòdicament als països escandinaus, apleguen totes les manifestacions culturals en esperanto: música, poesia, teatre, dansa...

giene de l'assassí (de Nothomb), *El desert dels tàrtars* (de Buzzati), *Banús* (de Kapuściński), *Breviari mediterrani* (de Matvejević), *La senyoreta Maitreyi* (d'Eliade), *El senyor dels anells* (trilogia completa) i *El hòbbit* (de J. R. R. Tolkien), *Enric V i Conte d'hivern* (de Shakespeare), *Un somni* (de Strindberg), *La saga de Nyáls*, *Persones independents* (de Laxness), *Platero i jo* (de Jiménez), *Cent anys de solitud* (de García Márquez), *Sense destí* (de Kertész), *Antologia llatina* (diversos volums), i *Cants d'amor* (d'Ausiàs Marc).

***

DOS AUTORS CATALANS

Centrant-nos en l'àmbit català, comentem dos casos emblemàtics des de la perspectiva del doble vessant "particularista" i "universal" de la literatura en esperanto.

Frederic Pujulà i Vallès (1877–1963)

Nascut a Palamós el 1877, Frederic Pujulà i Vallès fou un destacat catalanista d'esquerres federalista i, com a escriptor, fou narrador, dramaturg i poeta.

Llegim la presentació que en fa Francesc Poble al seu llibre *Els inicis del moviment esperantista a Catalunya* (2004, pàg. 27):

L'escriptor Frederic Pujulà i Vallès és considerat el principal difusor de l'esperanto a Catalunya. Des que va prendre contacte amb la llengua auxiliar, es va impregnar dels seus valors paral·lels d'internacionalisme i fraternitat humana, seguint els sentiments d'Aribau i de Sinibald de Mas, nom aquest

La publicació de grans diccionaris bilingües, amb un ampli recull fraseològic, testimonia la maduresa que ha assolit la llengua, així com la necessitat entre els seus usuaris d'una nova generació d'instruments lingüístics

La poesia musicada a partir de textos de qualitat és un component bàsic de la cultura i de la literatura en la llengua internacional esperanto

que [Pujulà i Vallès] utilitzava com a pseudònim maçònic. A partir de 1905 va ser un infatigable propagador de l'esperanto, especialment en els medis nacionalistes que ell freqüentava, i també des de la revista *Joventut*, on va escriure més de setanta articles. Aquell mateix any va anar a Polònia a parlar amb Zamenhof i en va tornar profundament impressionat. Va aprendre la llengua i ben aviat va esdevenir un gran coneixedor i excellent orador en esperanto. (pàg. 27)

La seva activitat per a la difusió de l'esperanto va ser intensa, per exemple amb nombroses col·laboracions a la revista *Joventut*. Gràcies a la seva intervenció, la Unió Catalanista acceptà l'esperanto com a llengua per als seus contactes amb altres entitats en l'àmbit internacional.

En ocasió de l'assalt i saqueig, el 1905, de les redaccions del setmanari satíric *Cu-Cut!* i del diari *La Veu de Catalunya* per part d'oficials de l'exèrcit espanyol, Frederic Pujulà i Vallès en va escriure un reportatge crític a la prestigiosa revista esperantista *Tra la mondo* ["A través del món"], editada a París. Arran d'aquest article, fou denunciat per un militar espanyol esperantoparlant i Pujulà i Vallès s'hagué d'exiliar i es refugià a París fins al 1909.

També va tenir problemes amb esperantistes espanyols durant el congrés mundial d'esperanto celebrat a Ginebra el 1906 pel fet de saludar el congrés en nom de la nació catalana.

L'ideari nacionalista i alhora internacionalista de Pujulà i Vallès es veu clarament expressat al seu article "Als separatistes castellans" publicat el 1901, del qual reprodueixim, en ortografia actualitzada, algunes afirmacions centrals:

Ens heu acusat de separatistes a nosaltres que tenim per ideal superior la unitat de tot el món, basada, sí, dintre de la llibertat més absoluta [...] Però si som criminals perquè volem ésser autònoms [...] millor serà que se us deixi.

Amb la mateixa contundència, en un altre article anomenat "Als socialistes i individualistes" exposa la seva idea de pàtria dins d'un context universal:

... un Estat és obra dels homes, i els seus contorns s'esborren amb la punta

d'una espasa [...] Per això la gran tasca és dividir el Món en ses Regions naturals [...] Encoratgem-nos els uns als altres; siguen els de Finlàndia finlandesos [...], castellans els de Castella, i nosaltres catalans, que aquest és el primer pas per a sentir-nos homes.

Com a escriptor en català, és autor de diverses obres de teatre: *El geni* (1904), *El boig* (1907), *La veu del poble* i *El poble de la veu* (1910, amb Lluís Via); narracions, entre les quals hi ha *Titelles febles* (1902) i *Homes artificials* (1912), considerada la primera novella de ciència-ficció en català; articles o relats sobre la Gran Guerra, en la qual participà com a soldat de l'exèrcit francès: *En el repòs de la trinxera*, *Cartes del soldat a l'amic*, *De la trinxera estant* i altres escrits. També féu traduccions al català de diferents llengües.

La seva participació en la Gran Guerra fou com a voluntari, tot i que prèviament havia adoptat la nacionalitat francesa i li corresponia de ser reclutat. Considerava que la seva lluita serviria per a ajudar a l'alliberament de les nacionalitats europees oprimides. Val a dir que aquest ideal va quedar molt refredat per les atrocitats de la guerra, tal com expressà en una conferència poc després de l'armistici, confessant que temia "haver perdut l'esperit de l'esperanto al fang de les trinxeres"...

Com a escriptor en esperanto, a part dels nombrosos articles, subratllem algunes narracions com *Naivulo* ["L'ingenu"] (1908), *La grafo erarinta* ["El comte errant"] (1908); monòlegs: *Senhejmullo* ["El sense sostre"] (1906), *La pipamanto* ["L'amant de la pipa"] (1906), *La Rompantoj* ["Els qui trenquen"] (1907); i obres de teatre: *Novelo* ["Conte"] (1908) i *Aŭtunaj ventoj* ["Vents de tardor"] (1909).

D'altra banda, traduí i donà a conèixer en esperanto diverses obres de la literatura catalana, com per exemple l'obra de teatre *Misteri de dolor* d'Adrià Gual, que es va representar durant el 5è Congrés Internacional d'Esperanto celebrat a Barcelona el 1909. Frederic Pujulà i Vallès fou un dels organitzadors i el president d'aquest congrés, que tingué un gran ressò a la premsa. Hi va assistir l'iniciador de la llengua, L. L. Zamenhof, i s'hi van incloure uns *Internaciaj Floraj Ludoj* ["Jocs Florals Internacionals"] seguint el model dels Jocs Florals que se celebraven des del 1859 en llengua catalana. Un dels guardonats fou el jove Carles Riba, el qual, amb 17

anys, va guanyar un premi amb el poema "Nun" ["Ara"], sota la divisa "Ni fosu nian sulkon" ["Cavem el nostre solc"].

Aquests premis literaris internacionals, amb el suport de la revista parisenca *La Revuo*, es van celebrar també en anys posteriors en el context dels congressos catalans i van tenir una gran influència per a la promoció de la literatura original i traduïda en esperanto. Alguns escriptors destacats dels primers temps que hi van ser guardonats són, per exemple, Marie Hankel, Clarence Bicknell, Gyula Baghy, Kálmán Kalocsay i Edmond Privat.

Finalment, esmentem que Frederic Pujulà i Vallès, al seu torn, fou premiat als Jocs Florals en llengua catalana, celebrats a l'exili l'any 1949 a Montevideo, pel seu poema "Ai, de tant d'esperar..."

Jaume Grau Casas (1896–1950)

Nascut a Barcelona, exercí diferents activitats professionals com secretari d'ajuntament, comptable, corresponsal d'empresa i traductor.

Fou un autor destacat sobretot en esperanto, seguidor del model de l'escola de Budapest, però escriví també en català i en castellà. Col·laborà a les revistes *Literatura Mondo* (1922–1926; 1931–1938) i *Heroldo de Esperanto* ["Herald de l'esperanto"]. Abans de la Guerra Civil, fou director de la revista *Kataluna Esperantisto*, òrgan de la Federació Catalana d'Esperantistes. Al final de la guerra, s'exilià a França i després de passar per diversos camps de concentració s'establí a Tolosa de Llenguadoc, on van mantenir relació amb centres esperantistes i republicans. Tornà de l'exili el 1948, dos anys abans de la seva mort, que li sobrevingué a València el 1950.

En català publicà el poemari *Somni d'uns dies de juny* (1936) i en castellà *El suplicio de Tàntalo* (1937), però, com hem dit, la seva producció literària més important és en esperanto. Com a obres originals en tenim tres llibres: *Amaj poemoj* ["Poemes d'amor"], *Novaj amaj poemoj* ["Nous poemes d'amor"] i *La lasta poemo* ["L'últim poema"], publicats respectivament els anys 1924, 1927 i 1936. És considerat un autor notable del segon període de la poesia en esperanto (1919–1945).

La seva obra de més envergadura és la *Kataluna antologio* (1925, 2a ed. 1931), que va servir de referent i exemple per a totes les antologies posteriors en la llengua internacional, per la seva estructura, amplitud i qualitat. Ell en fou l'impulsor, l'introduïdor i el traductor d'una gran part.

La *Kataluna antologio* conté una introducció extensa i detallada sobre la llengua i la literatura catalanes. Sense deixar de ser prou rigorosa, malgrat alguns errors de detall que constatem actualment, aquesta introducció general, d'unes trenta pàgines, és una presentació alhora apassionada i reivindicativa.

Vegem-ne alguns fragments significatius.

Al penúltim apartat sobre la llengua catalana es fa una breu referència a la situació lingüística als diferents territoris. S'estén una mica més en parlar de la "Rusiljona regiono" ["regió rossellonesa"], referint-se amb aquest apellatiu a la Catalunya Nord, sobre la qual diu:

La pertinença de la regió rossellonesa, des del 1713 [sic], a l'Estat Francès, creà un quart grup dins la llengua catalana. Allí sofí més que en altres llocs una gran transformació, encara que aquesta transformació no trenca la unitat lingüística [...]. Certament la llengua francesa, al Rosselló, ha influït el català, però no l'ha pogut fer desaparèixer.

A l'últim paràgraf d'aquest apartat, referint-se a tota l'àrea geogràfica de parla catalana, precisa:

Al territori de llengua catalana, la capital de la qual és Barcelona, viuen 5 o 6 milions de persones, separades políticament i administrativament per fronteres estatals, regionals, provincials i departamentals. Enlloc la llengua catalana no és oficial actualment; ha de competir amb dues grans llengües, l'espanyol i el francès; el seu ús i ensenyament són obstaculitzats a banda i banda dels Pirineus; en alguns aspectes, la vida dels catalans es desenvolupa en un enutjós règim de bilingüisme. Tanmateix, per damunt de tot, la llengua catalana viu, creix i floreix.

Al final de l'apartat "Disvolviĝo" ["Desenvolupament"] es resumeix una situació global de la llengua, corresponent als anys vint, que bé prou desitjaríem per a l'actualitat per a tots els territoris de parla catalana. Entre altres aspectes, s'informa que s'editen un gran

nombre de diaris en català, alguns bilingües català-espanyol o català-francès, gasetes, revistes il·lustrades sobre tots els temes, etc. I acaba dient:

En general, en tots els aspectes, la llengua catalana ha assolit el major desenvolupament possible en les actuals circumstàncies. El seu ús, fins i tot en el cas de la gent ordinària, esdevé cada vegada més perfecte. Avui dia podem dir que la seva "renaixença" s'ha completat: ja és una llengua madura per als objectius més alts i està preparada per fer sentir la seva veu en el concert de la cultura europea.

La part referent a la literatura catalana es conclou amb un paràgraf, precedit per una divisa en llatí, que citem textualment:

VINDICAMUS HEREDITATEM PATRUM NOSTRORUM

Ni ankaŭ, eĉ kiel esperantistoj, proklamas nian rajton konservi tiun nacian heredaĵon kaj ankoraŭ volas disvastigi ĝin tra la mondo per la internacia lingvo Esperanto. Ni volas honori la lingvon de niaj praaĵoj per la lingvo de niaj pranepoj.

["Reivindiquem l'herència dels nostres pares. També nosaltres, fins i tot en tant que esperantistes, proclamem el nostre dret a conservar aquesta herència nacional i volem a més difondre-la pel món

La possibilitat i l'èxit d'obres de revisió retrospectiva i d'autocrítica implica una assimilació, per part del públic lector, dels diferents estils consolidats i és un signe intern de maduresa de la literatura

Els Internaciaj Floraj Ludoj van tenir una gran influència per a la promoció de la literatura original i traduïda en esperanto

mitjançant la llengua internacional Esperanto. Volem honorar la llengua dels nostres besavis amb la llengua dels nostres besnéts.”]

Aquesta idea es rebla abans dels agraïments que figuren a la introducció:

Per casa nostra [“Pro nia domo”] hem treballat, preparant la *Kataluna Antologio*, la qual pretén donar a conèixer el tresor de la nostra llengua pàtria. En el nostre esperit brillaven flamejants dos noms durant la llarga i difícil preparació d’aquesta obra: *Esperanto* i *Catalunya*... Als dos noms, als dos ideals, hem donat sempre el nostre fervor apassionat: solament per aquest entusiasme hem tingut el valor d’emprendre la feina colossal de la nostra *Antologio*.

I al final del volum trobem la següent declaració d’intencions amb una frase escrita directament en català:

Aquesta “Antologia Catalana”, en la llengua auxiliar Esperanto creada pel Dr. L. L. Zamenhof, ha estat editada per tal de contribuir a fer conèixer arreu del món el tresor literari de la mil·lenària llengua dels catalans, plasmació vivent de l’ànima nostra.

CONCLUSIÓ

Expressions similars a les que acabem de citar de la *Kataluna antologio* es poden espigolar en altres antologies i obres traduïdes a l’esperanto. Per exemple, en el poema èpic polonès *Sinjoro Tadeo* (*Pan Tadeusz*). Al pròleg de la primera edició (1918), Antoni Grabowski escriu:

Malgrat la meua mala salut, vaig continuar el treball, que m’exigia la concentració de totes les forces anímiques, per tal de realitzar l’últim desig del meu estimat amic, el gran creador de la nostra llengua. Ara presento l’obra a tots els esperantistes en la convicció que he fet un bon servei a la pàtria i al nostre afer mundial.

Al pròleg de la tercera edició d’aquesta obra, el 1986, l’aleshores president de l’Associació Universal d’Esperanto (UEA), Humphrey Tonkin, parla sobre les connexions entre el “patriotisme” i l’“esperantisme” (que podem identifi-

car en conjunt amb el “particularisme” i l’“universalisme”), esmentant un famós discurs de Zamenhof a Londres, l’any 1907. Zamenhof es referí a l’esperantisme “que predica l’amor” i al patriotisme “que també predica l’amor”. Subratlla que el patriotisme i el xovinisme no tenen res en comú i que aquest darrer no està basat en l’amor sinó en l’odi. Tonkin comenta:

Zamenhof trobava en l’epopeia polonesa i en la pròpia experiència com a persona nascuda en la mateixa regió que Mickiewicz una il·lustració perfecta dels lligams entre l’amor a la pàtria i el gran amor humanista a tota la humanitat.

Un altre exemple és la *Bulgara antologio*, redactada per Ivan Krestanov (Bulgara Esperanto-Biblioteko, Sofia, 1925), publicada el mateix any que la *Kataluna antologio*. L’autor del pròleg, Atanas Atanasov, després de parlar poèticament sobre el poble búlgar, acaba amb aquestes paraules (p. 5):

I potser vosaltres us enamorareu també d’aquest poble, i veureu com n’és d’injust el món envers ell i envers molts altres pobles semblants... Si s’esdevé [aquest enamorament], el nostre esperanto farà una funció decisiva en la història mundial, una funció que és l’objectiu del nostre abnegat treball esperantista. I aleshores la idea testamentària del nostre Mestre adquirirà carn i sang i prendrà vida pel bé de la humanitat.

Semblantment, l’estudi magníficament documentat de tretze pàgines escrit per Marjorie Boulton com a introducció a l’*Angla antologio* [“Antologia anglesa”] (pàg. 19) es clou amb aquesta frase:

El xovinisme és una emoció menyspreable i primitiva, absolutament aliena a l’esperit de l’esperanto; però crec que la riquesa, diversitat i humanitat de la literatura anglesa justifica el fet de sentir-se’n dignament orgullós.

Val la pena d’afegir que hi ha força autors que tradueixen d’altres llengües a més de la pròpia: Zamenhof de l’alemany, francès i hebreu; Grabowski del rus, alemany, anglès i moltes altres llengües, entre les quals hi ha el català i l’occità; Kalocsay de l’italià, francès, anglès i alemany; Waringhien de l’alemany, italià i persa; Auld del suec; De Diego del francès, anglès i

gallec; Nervi de l’alemany; Chmielik de l’alemany, jiddisch, serbocroat, bielorús, ucraïnès i lituà; Ertl de l’anglès, francès, alemany, italià i d’altres, etc. Així doncs, l’estimació per la pròpia cultura no impedeix els autors poliglots dedicar-se amb fervor a la traducció des d’altres llengües conegudes.

Aquest interès pel patrimoni literari es troba en perfecta sincronia amb l’interès per la dimensió universal vehiculada per la llengua esperanto.

En la mateixa línia de Jaume Grau Casas, hi ha molts altres noms dins l’àmbit català, a alguns dels quals ja ens hem referit en parlar dels períodes de la literatura, per exemple Alfons Sabadell, Artur Domènech i Mas, Josep Grau Casas –germà del redactor de la *Kataluna Antologio*–, Joan Amades, Josep Ventura i Freixas, Gabriel Mora i Arana, Manuel de Seabra, Vimala Devi, Abel Montagut.

Complementàriament, observem el fet que a les primeres dècades del segle xx es van dur a terme, sobre la base de versions en esperanto, les primeres traduccions al català d’algunes obres originals significatives de literatures foranes o desconegudes fins aleshores dins el nostre àmbit lingüístic. Entre elles, el 1908 Josep Grau Casas va fer la primera traducció en català de Rabindranath Tagore a partir d’una traducció en esperanto de l’obra de l’escriptor bengalí.

La primera traducció al català partint d’una obra traduïda prèviament a l’esperanto va ser l’obra de teatre *Un retrat*, de l’escriptora txeca Nadina Kolovrat. La versió catalana, feta per la vilanova Eulàlia Rosell, fou publicada el 1910.

D’aquesta manera l’esperanto estableix un pont directe entre les diferents llengües i identitats, trencant la jerarquia lingüística imposada per l’hegemonia d’algunes llengües nacionals de gran difusió.

La conjunció entre una llengua neutral comuna, en tant que plataforma inter cultural igualitària, i les diferents llengües i identitats, en el nostre cas la catalana, continua fent-se palesa en les publicacions i congressos de l’Associació Catalana d’Esperanto. L’associació d’àmbit català va poder ser restablerta l’any 1982, un cop superada la dictadura que l’havia prohibit en la seva forma precedent, anomenada Federació Catalana d’Esperantistes.

La Federació havia estat dissolta precisament per les seves activitats d'impuls i divulgació de la llengua, la literatura i la cultura pròpies per mitjà de la llengua internacional esperanto.

BIBLIOGRAFIA

Atanasov, Atanas D. (1925). "Antaŭparolo". Dins: Krestanov, Ivan. *Bulgara antologio (Prozo kaj poezio)*. Sofia: Bulgara Esperanto-Biblioteko. Pàg. 3–5.

Boulton, Marjorie (1957). "Resuma skizo pri la angla literaturo, 1000–1800". Dins: Auld, William; Rossetti. *Angla antologio. 1000–1800*. Rotterdam: Universala Esperanto-Asocio. Pàg. 7–19.

— (1984). *Ne nur leteroj de plum-amikoj. Esperanta literaturo – fenomeno unika*. Malmö: Eldona Societo Esperanto.

— (1987 [1962]). *Zamenhof, autor de l'esperanto*. Barcelona: El Llamp - Associació Catalana d'Esperanto. [Títol original: *Zamenhof, aŭtoro de Esperanto*]

Centassi, René; Masson, Henri (2001 [1995]). *L'homme qui a défié Babel*. París: L'Harmattan. [Traducció castellana (2005) : *El hombre que desafió a Babel*. Madrid: GRAM Ediciones]

Eco, Umberto (1993). *La ricerca della lingua perfetta nella cultura europea*. Bari: Laterza. [Traducció castellana (1994): *La búsqueda de la lengua perfecta en la cultura europea*. Barcelona: Ed. Crítica.].

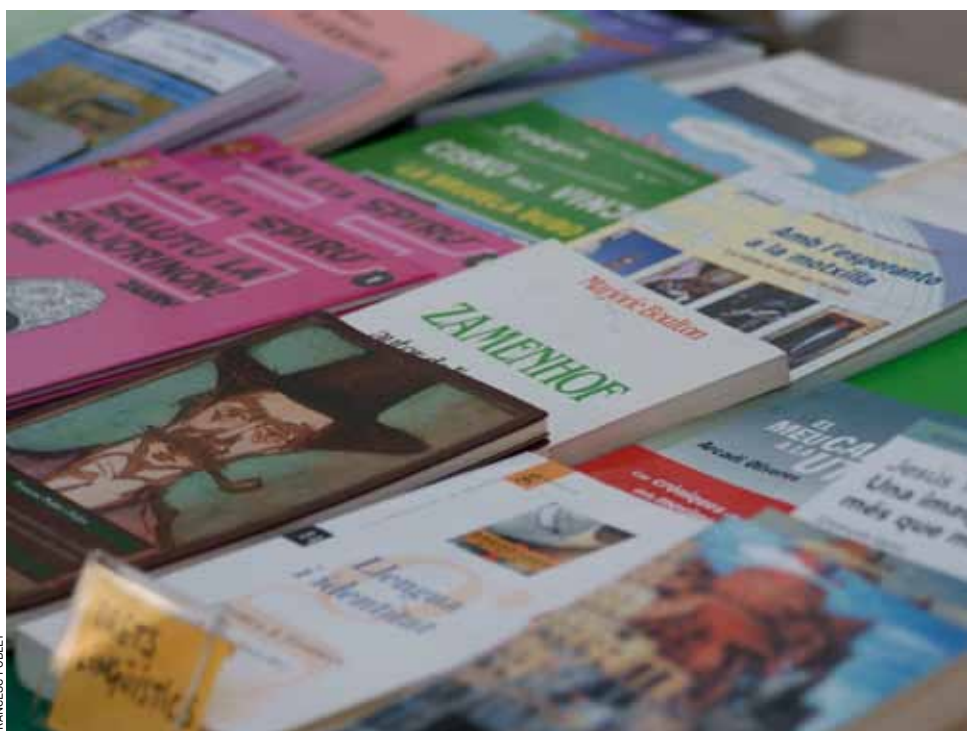
Grau Casas, Jaume (red.) (1931 [1925]). *Kataluna antologio*. Barcelona: Editorial Ibèrica.

Janton, Pierre (1973). París: *L'espéranto*. Presses Universitaires de France. [Traducció castellana (1976): *El esperanto*. Vilassar de Mar: Oikos-Tau.].

Lins, Ulrich (1990 [1988]). *La danĝera lingvo. Studo pri la persekutoj kontraŭ Esperanto*. Moscou: Progreso.

Margais, Xavier (2002). *El moviment esperantista a Mallorca (1898-1938)*. Palma: Documenta Balear.

Mickiewicz, Adam (1986). *Sinjoro Tadeo*. Varsovia: Pola Esperanto-Asocio.

FRANCESC POBLET

L'interès pel patrimoni literari es troba en perfecta sincronia amb l'interès per la dimensió universal vehiculada per la llengua esperanto

Poblet i Feijoo, Francesc (2004). *Els inicis del moviment esperantista a Catalunya. La komença esperanto-movado en Katalunio*. Constantí – Sabadell: O Limaco Edicions — Associació Catalana d'Esperanto.

— (2008). *El Congrés Universal d'Esperanto de 1909 a Barcelona. La Universala Kongreso de Esperanto de 1909 en Barcelono*. Barcelona: Associació Catalana d'Esperanto.

— ; Alòs i Font, Hèctor (coords.) (2010). *Història de l'esperanto als Països Catalans. Recull d'articles. Historio de esperanto en la Kataluna Landaro. Artikolkolekto*. Barcelona: Associació Catalana d'Esperanto.

Seabra, Manuel de (1976). "Esperanto". Dins: *Enciclopedia Universal Ilustrada Espasa, Suplemento 1975-1976*, pàg. 1102–1111.

Solé i Camardons, Jordi (1998). *Poliglòtisme i raó. El discurs ecodiomàtic de Delfi Dalmau*. Lleida: Pagès editors.

Sutton, Geoffrey (2008). *Concise Encyclopedia of the Original Literature of Esperanto, 1887–2007*. Nova York: Mondial.

Valén, Antonio (2004). *El esperanto: lengua y cultura*. Santander: MGA. □

L'estimació per la pròpia cultura no impedeix els autors poliglòts dedicar-se amb fervor a la traducció des d'altres llengües conegudes

L'esperanto estableix un pont directe entre les diferents llengües i identitats, trencant la jerarquia lingüística imposada per l'hegemonia d'algunes llengües nacionals de gran difusió